

Kommunister mot Stalin: För verklig arbetardemokrati!

I november 1927 fyllde sovjetstaten tio år och som traditionen bjöd organiserades möten och demonstrationer runt om i landet. Oppositionen – kallad den Förenade Oppositionen – i det styrande kommunistpartiet beslöt att sluta upp i demonstrationerna i Moskva och Leningrad bakom sina egna krav. Deras manifestation kom att mötas med knytnävar och batonger.

Oppositionens anhängare bar plakat och banderoller på vilka följande slagord stod skrivna: *"För verklig arbetardemokrati!"*, *"Rikta elden mot högern – Mot kulaken, Nep-mannen och byråkraten!"*, *"Ned med opportunisten, mot splittring! – Bevara Lenins partis enhet!"*, *"Genomför Lenins testamente!"*, *"För Lenins centralkommitté"*.

Oppositionens deltagande möttes med knytnävar och batonger. Utskickade band av slagskämpar kastade sig över de demonstrerande oppositionsanhängarna. Ett revolverskott avlossades mot oppositionsledaren Trotskij och många av de oppositionella misshandlades. Allt medan folkmassorna passivt tittade på.

Några dagar senare, den 14 november, beslöt kommunistpartiets ledning vid ett extramöte att utesluta oppositionens mest kända ledare, Leo Trotskij och Grigorij Zinovjev. Två dagar senare begick den kände diplomaten och oppositionsanhängaren Adolf Joffe självmord i protest mot uteslutningarna. Hans begravning formade sig till den sista stora demonstrationen från oppositionens sida.

Den 2 december öppnades den 15:e partikongressen, den nionde sedan bolsjevikernas maktövertagande. Kongressen, som bestod av handplockade delegater, beslöt enhälligt att oppositionella ståndpunkter var oförenligt med medlemskap i partiet.

Ställda inför detta ultimatum beslöt en del av oppositionen, Zinovjevs och Lev Kamenevs grupp, att kapitulera och ge upp sina åsikter. Gruppen kring Trotskij vägrade däremot att vika sig. Dess medlemmar drabbades av bannstrålen och uteslöts ur kommunistpartiet. Något som för de flesta var lika med att bli pariastämplade av samhället och garanterat ledde till förlust av arbete och inkomst.

Trotskij själv deporterades till Alma Ata i den asiatiska delen av det väldiga landet. 1929 utvisades han från Sovjet, för att efter år av oppositionell verksamhet i exil mördas på Stalins direkta order 1940.

Vänsteroppositionen

Den Förenade oppositionens föregångare, Vänsteroppositionen, hade tagit form i slutet av 1923 då krigskommissarierna och medlemmen av partiets högsta ledning, Trotskij, hade skrivit ett kritiskt brev till partiets ledning, nästan samtidigt som 46 andra partiledare lagt fram ett dokument som krävde partidemokrati. Tillsammans bildade de Vänsteroppositionen.

Oppositionen hade inte bara krävt en demokratisering av partiets inre liv utan också en inriktning på en planerad industrialisering för att vidga regimens sociala bas och samtidigt kunna möta böndernas krav på billiga industriprodukter i utbyte mot sina jordbruksprodukter.

Den styrande "trojkan", Zinovjev, som var Kommunistiska Internationalens ordförande och Leningradsovjetens ledare, Kamenev som var Moskvasovjetens ordförande, och Josef Stalin, partiets generalsekreterare, svarade med en förtalskampanj som kom att fokuseras kring Trotskij, den man som framstod som oppositionens främste ledare och dessutom den som kanske hade det starkaste stödet av partiledarna bland befolkningen.

Under revolutionen och inbördeskriget hade hans namn ofta nämnts samtidigt med Lenins i folkmun. Före 1917 hade dock Lenin och Trotskij ofta korsat svärd i olika politiska debatter, i synnerhet som de representerat olika åsiktsriktningar inom den ryska socialdemokratin. Även om deras meningsskiljaktigheter bilagts av deras fundamentala åsiktsöverensstämmelse om Oktoberrevolutionens karaktär, var det därför en lätt sak för den styrande "trojkan" att gräva fram nedsättande och orättvisa omdömen från både Trotskijs och Lenins sida om varandra.

Den rasande kampanjen mot "trotskismen" kunde inte annat än att underminera Trotskijs ställning. I synnerhet som den styrande gruppen ansträngde sig att skapa en religiöst färgad kult kring den döde ledaren och framställa sig själva som den Lenins ödmjuka lärjungar. Den före detta eleven vid ett prästseminarium, Josef Stalin, var en av dem som mest energiskt underblåste Leninkulten och framställde sig som en av ledarens allra trognaste lärjungar – trots att många i hans omgivning mycket väl kände till att Lenin under de sista månaderna av sitt liv varit febrilt sysselsatt med att förbereda en rejäl vingklippning av Stalins makt.

I det syftet hade han till och med kommit överens med Trotskij att bilda "*ett block mot byråkrati i allmänhet och Organisationsbyrå /Stalins nyckelfäste/ i synnerhet*", en allians som dock aldrig förverkligades till följd av Lenins snabbt försämrade hälsa. I sitt så kallade testamente, ett brev riktat till partikongressen 1923, hade Lenin föreslagit – i praktiken begärt – att Stalin skulle avsättas från posten som partiets generalsekreterare. Stalin hade dock räddats av det faktum att Lenin var oförmögen att delta – och att hans vapenfränder sett till att brevet inte kom att tas upp till debatt på kongressen.

"Socialism i ett land"

Till detta kom så den till synes bysantinska debatten om "socialism i ett land". En uppfattning som lanserades av Stalin 1924 och som gick ut på att Sovjetunionen för egen maskin kunde skapa ett socialistiskt samhälle, det vill säga ett samhälle med förmåga att allsidigt tillgodose befolkningens materiella och kulturella behov. Något som förnekades av oppositionen som menade att det var en omöjlig uppgift att ställa för ett enda land, än mer så för ett ekonomiskt och kulturellt efterblivet land som Sovjetunionen, utan förutsatte en gigantisk ekonomisk och social utvecklingsprocess i internationell skala.

På det teoretiska planet hade, som Sovjetunionens fortsatta utveckling fram till dess sönderfall och fall i slutet av 80-talet och början av 90-talet, också skulle visa, oppositionen rätt i sitt försvar av vad som var den traditionella marxistiska uppfattningen. En uppfattning som för övrigt Stalin själv bekämt sig till så länge Lenin lett partiet. Men för många framstod, eller rättare sagt framställdes, frågeställningen som om oppositionen förnekade eller underskattade Sovjets förmåga att ta sig ur sin ekonomiska och kulturella efterblivenhet.

Oppositionen handikappades dessutom av det, temporärt tänkta, förbud mot partifraktioner som antagits 1921 och som försvårade dess möjligheter att öppet organisera sig. Den framställdes som om den bröt mot partiets beslut. Det hjälpte föga att oppositionen pekade på att fraktionsförbudet inte alls avsetts att undertrycka rätten att lägga fram kritiska synpunkter.

Men inget av dessa saker hade vare sig var för sig eller tillsammans varit utslagsgivande om inte de politiska, och i förlängningen, de sociala styrkeförhållanden som speglades i dessa, varit till oppositionens nackdel. Inte nog med att revolutionspartiet balanserade på en oerhört snäv social bas, dess sociala sammansättning och funktionssätt hade också förändrats. Feliks Dzerzjinskij, den sovjetiska säkerhetstjänstens förste ledare, och en blint partiloyal person förklarade inför partiledningen i september 1923 att kommunistpartiets "*utslocknande, dess inre livs utslocknande, det utbredda bruket av utnämningar istället för val, håller på att bli en politisk fara och paralyserar vårt parti i dess ledning av arbetarklassen*".

Den nya kursen

I de artiklar som sedermera sammanställdes till en bok med titeln *Den nya kursen*, pekade Trotskij också på den byråkratiska förstelningen och det faktum att partiets arbetarbas försvagats. Han konstaterade att mindre än en sjättedel av partiet bestod av arbetare på verkstadsgolvet. Och han drog slutsatsen att "*grunden för byråkratiseringen*" låg i "*den växande koncentrationen av partiets uppmärksamhet och energi på de statliga institutionerna och apparaterna och den långsamma utvecklingstakten inom industrin*". Klarsynt slog han fast: "*Frågan kommer i sista hand att avgöras av två stora faktorer av betydelse: den europeiska revolutionens gång och takten i den ekonomiska utvecklingen*". Det var tyngden av dessa båda faktorer uttryckta i form av en alltmer byråkratiserad regim som krossade oppositionen.

När Trotskij skrev dessa rader hade den folkliga revolt som gjort slut på det första världskriget och fått tre kejsardömen att falla – det ryska, österrikisk-ungerska och tyska – just nått sin slutpunkt. Den djupa krisen i Tyskland 1923, hade slutat i en stabilisering av den så kallade Weimarrepubliken. Uppbackad av amerikanska lån hade republikens tillskyndare – främst liberaler och socialdemokrater – kunnat andas ut.

Även om stabiliseringen skulle visa sig vara kortvarig och sex år senare ge vika för en världsomfattande ekonomisk kris som skulle bana väg för Hitler, var den ändå tillräcklig för att förstärka den byråkratiska förkalkningen av Sovjetryssland. Utan en levande revolutions livgivande impulser och utsatta för blockad – en "*cordon sanitaire*" – av en fientlig borgarklass i väst som kontrollerade de industriella resurser som Sovjet så förtvivlat väl behövde, tvingades den sargade och utmattade rådsrepubliken försöka klara sig bäst den kunde.

Ställda inför de röster som krävde målmedvetna ansträngningar att utveckla landets industriella kapacitet, valde den styrande gruppen att undvika vad den uppfattade som farliga experiment. Istället höll den fast vid den ekonomiska politik som Lenin själv betecknat som en "*reträtt*", den Nya Ekonomiska Politiken, NEP.

Antagen 1921 innebar den en satsning på marknadsekonomi efter inbördeskrigets desperata "krigskommunistiska" belägringsekonomi. NEP var en slags blandekonomi, där jordbruket låg i privata händer och där även privat handel och industri i mindre skala, var tillåten.

Demagogiskt besvarade Zinovjev oppositionens krav på planering av den ekonomiska utvecklingen: "Det verkar för mig, kamrater, att det envetna fastklamrandet vid en vacker plan innerst inne inte är något annat än den gammalmodiga uppfattningen att en bra plan är det universella botemedlet, vishetens sista ord."

Kortsynt kom den styrande trojkan att bromsa Sovjets industriella utveckling och därmed arbetarklassens pånyttfödelse – och kom därmed att exponeras för det hårdnande trycket från bönderna. På landsbygden hade NEP, med dess satsning på marknadsmekanismer, lett till en växande skiktning av bondebefolkningen i fattiga och rika, eller kulaker – "knytnävar" – som de senare kallades i debatten. Till detta kom så framväxten av en grupp privata mellanhänder, så kallade NEP-män, som svarade för en stor del av handelsutbytet mellan stad och land.

NEP-män

I mitten av tjugotalet svarade den privata sektorn för mellan 40 och 50 procent av nationalinkomsten och den stod för omkring 40 procent av den totala handeln. Detta var en utveckling som oundvikligen kom att sig uttryck i ett ökande tryck på regimen från de bönder och NEP-män som vunnit på NEP att ytterligare vidga utrymmet för dem. På sikt kunde denna utveckling inte annat än undergräva revolutionens socialistiska perspektiv.

Förblindade av de inledande framgångarna vägrade regimen inse att NEP innehöll problem som skulle kunna växa den över huvudet om den inte i tid vidtog åtgärder för att möta dem; det vill säga ökade industrialiseringstakten och vidtog åtgärder för att stärka arbetarnas tyngd och inflytande i samhället.

Motståndet mot dessa krav utgjorde grunden för byråkratins och den bondevänliga bolsjevikhögerens allians, personifierat i den regim som från mitten av 20-talet hade Bucharin och Stalin som främsta talesmän. Bucharin, den ledande NEP-teoretikern var en briljant men något schematisk teoretiker som gått från partiets vänsterflygel till dess högra, bondevänliga, och skulle tyvärr alldeles för sent upptäcka att Stalin var, som Bucharin själv formulerade det, "*en intrigmakare utan principer*".

Gruppen kring Zinovjev och Kamenev hade däremot förenat sig med oppositionen kring Trotskij. Även om Zinovjev varit en av initiativtagarna till kampanjen mot Vänsteroppositionen hade han och hans anhängare alltmer kommit i konflikt med byråkratins allt mera konservativa politik.

Konflikten kulminerade i samband med kommunistpartiets fjortonde kongress i december 1925 där Zinovjev och Kamenev bara fick stöd av delegationen från Leningrad, Zinovjevs eget fäste. Även om Zinovjev återvaldes till politbyrån (medan Kamenev degraderades till ledamot utan rösträtt), dominerades den nu av Stalin och hans meningsfränder. Bara några veckor efter kongressen tog Stalin dessutom kontroll över Leningrads partiorganisation utan att möta något större motstånd.

Den Förenade oppositionen

När de båda och deras anhängare förenade sina styrkor med Trotskijs erkände de att de av blint fraktionella skäl organiserat förtalskampanjen mot Trotskij. Men den bittra kampanjen hade tillsammans med Zinovjevs auktoritära styre vid makten, haft effekt: Den hade inte bara försvagat Trotskijs inflytande utan också undergrävt Zinovjevs och Kamenevs auktoritet. Men trots att den Förenade Oppositionen som Trotskijs och Zinovjevs grupp kom att kalla sig, samlade en stor del av Oktoberrevolutionens veteraner och verkliga ledare hade den små utsikter till framgång. Dess tusentals anhängare ställdes mot apparatens samlade tyngd och i den kraftmätningen vägde den lätt. I synnerhet som de arbetare som den talade för förhöll sig avvaktande och passiva.

Den kinesiska revolutionens nederlag 1927 kunde bara bidra till att befästa byråkratins seger över oppositionen. Och det trots att den politiska kurs Bucharin, KI:s ordförande efter Zinovjev, och Stalin stakade ut för den kinesiska sektionen av Komintern banade väg för nederlaget. Men, som Trotskij påpekade, ett nederlag drabbar även dem som i likhet med den Förenade oppositionen varnat för det.

Men nästan i samma stund som den byråkratiska apparaten med full kraft slog ned på oppositionen, förvärrades den sedan länge pyrande krisen inom jordbrukssektorn. Kombinationen av ett ojämnt skörderesultat och de enligt bönderna för låga statliga uppköpspriserna ledde till att de uppställda målen för de statliga uppköpen inte kunde uppfyllas. Skärpta problem med att försörja städerna med bröd och industrin med nödvändiga råvaror hotade.

I panik tillgrep gruppen kring Stalin våldsmetoder. Stalin själv ledde en brutal operation i Ural och västra Sibirien där skörden varit god. Den fria marknaden stängdes och bönderna beordrades leverera spannmål under hot om att bli bestraffade om de inte uppfyllde myndigheternas order.

Ondsint karikatyr

Stalins brutala reaktion kunde inte annat än att på sikt förvärra problem samtidigt som den nästan automatiskt ledde till att alliansen med Bucharins grupp kollapsade. Efter en kort strid i partiets ledning, där utgången varit praktiskt taget given, föll Bucharin och hans meningsfränder från makten. Utan eget program för att möta de förvärrade problemen började Stalin att överta delar av oppositionens program – men på ett sätt som speglade karaktären på den byråkrati som Stalin var den ledande talesmannen för.

Oppositionen, där många först trodde att de nu skulle återupptas i partiet, såg med växande förfäran hur Stalin förvandlade deras program till en ondsint karikatyr: Påtvingad kollektivisering med hungersnöd, epidemier och miljontals döda som följd, och forcerad industrialisering i ett tempo som var helt orealistiskt och därför också oundvikligen gav upphov till enorma ekonomiska och sociala problem.

För att försvaga Bucharin-gruppens stöd inom Kommunistiska Internationalen och som en reflex av Stalingruppens omorientering, kommenderades medlemspartierna vänsterut. Ett av de partier som drabbades var det svenska kommunistpartiet, där majoriteten av partiledningen och medlemmarna utslöts när de vägrade att godta de nya signalerna.

Stalins en gång så talrika försvarare brukade dra fram ett uttalande från 1931 som bevis på mannens klarsyn: På tio år måste vi hinna i kapp de industrialiserade länderna annars är vi förlorade! Sett mot bakgrund av den nazistiska invasionen 1941 och den industrialiserade och planstyrda ekonomins betydelse för att krossa Hitler, framstår Stalins uttalande nästan som profetiskt. Men i själva verket ledde Stalins politik till att regimen bas underminerades.

Undertryckandet av alla meningsskiljaktigheter, förföljelserna av oppositionen, tvångskollektiviseringen, den orealistiska industrialiseringspolitiken, terrorn mot befolkningens stora massa, utrensningarna inom statsapparaten och armén, allt detta kunde bara försvaga regimen inför den kraftmätning på liv och död som de ställdes inför 1941 när Hitlers arméer i rasande takt banade väg mot Moskva. Till detta kommer så det faktum att Stalins anhängare inom Komintern var bidragande till både Hitlers seger i Tyskland och den rad av revolutionära nederlag i Europa på 30-talet som banade väg för den nazistiska Nyordningen av Europa och invasionen av Sovjet.

Fruktansvärt pris

Sovjetunionen fick betala ett fruktansvärt pris för den färdriktning byråkratin valde åt landet när den slöt upp bakom Stalins klick för att krossa den kommunistiska oppositionen på 20-talet. Och ironiskt nog, gav makten åt den man som mot slutet av 30-talet skulle likvidera de flesta av regimen ledare och en stor del av apparatens kadrer i ett brutalt försvar av sin personliga diktatur.

När regimen skickade ut slagskämpar för att misshandla den Förenade oppositionens anhängare, och jagade dem ur partiet, tog den ett avgörande steg på den väg som ledde bort från de ideal som legat till grund för Oktoberrevolutionen.

Anders Hagström